

Noordoost-Twente binnenstebuiten gekeerd

Harm Smeenge (2020). *Historische landschapsecologie van Noordoost-Twente. Acht interdisciplinaire studies op het snijvlak van aardkunde, ecologie en cultuurhistorie (ca. 13.000 BP-heden)*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.

De bouw van watermolens, in combinatie met grootschalige ontginningen in de volle en late middeleeuwen, zorgde voor een reactivering van het pleistocene riviersysteem van het rivierkommenlandschap van de noordelijke Dinkelvallei. Hierdoor werd kleihoudend sediment vanaf de stuwwallen in het stroomgebied van de Dinkel afgezet. Het gevolg was dat de drainagebasis van het hoofdwatersysteem minder diep werd, het grondwater steeg en er in de broekgebieden veenvorming op gang kon komen. Door de ontginningen en de daarmee gepaard gaande ontwatering van het gebied in de jaren 50 en 60 van de vorige eeuw veranderde dit ingrijpend. Daarmee verdwenen ook de processen die tot die tijd de vegetatieontwikkeling in dit gebied hadden bepaald. Kennis over deze processen is volgens Harm Smeenge een blinde vlek in de discussies over de huidige natuurherstelopgaven van het Ageler- en Voltherbroek. Met zijn omvangrijke proefschrift wil hij laten zien dat betere kennis over hoe landschappen in elkaar zitten, kan helpen de omvangrijke opgaven voor natuurherstel beter aan te pakken.

De aanpak van natuurherstel kampt volgens Smeenge namelijk met twee grote problemen. Het ene is een schaalprobleem dat zowel van groot naar klein, als van klein naar groot optreedt. Van klein naar groot veroorzaakt het een discrepantie tussen de schaal waarop het beheer van natuurgebieden plaatsvindt en die waarop landschapsvormende processen optreden. Andersom worden vaak regionale data gebruikt omdat lokale gebiedskennis ontbreekt. Het tweede kernprobleem is het gebrek aan kennis van de eeuwenoude en rijk gelaagde wisselwerking tussen aarde, mens en natuur. De meeste natuur in Nederland is immers al duizenden jaren mens-inclusief geweest, terwijl het historisch landgebruik als sturende factor achter de biodiversiteit buiten beeld is geraakt.

Om de wisselwerking tussen aarde, natuur en mens goed te kunnen bestuderen, is het volgens Smeenge nodig een nieuw vakgebied te introduceren: historische landschapsecologie. Want het landschapsonderzoek is naar

zijn zin veel te disciplinair gericht. Dat is natuurlijk goed verklaarbaar. Een ecooloog is immers wel bedreven in het onderzoeken van de relaties tussen planten en dieren en het milieu waarin ze voorkomen, maar heeft weinig kennis van het interpreteren van historische bronnen, terwijl een historicus weer niet is geschoold in het interpreteren van vegetatiekundige informatie.

Die conclusie is natuurlijk niet nieuw. Het was al langer geleden de aanleiding voor de ontwikkeling van meer geïntegreerde vakgebieden. Maar de daarmee bereikte interdisciplinariteit gaat volgens Smeenge nog niet ver genoeg. Want het ontbreekt volgens hem aan echt grensoverschrijdend onderzoek. Zo benadert de historische geografie het landschap naar zijn zin nog te veel vanuit de invalshoek van de mens, terwijl de landschapsecologie dat juist te veel vanuit de invalshoek van de natuur doet. Smeenge pleit daarom voor onderzoek dat echt een meer holistische kijk op het landschap biedt. Ook over het concept van de landschapsbiografie is Smeenge kritisch. Want hoewel in landschapsbiografieën getracht wordt de wordingsgeschiedenis van landschappen vanuit verschillende invalshoeken te beschrijven, vindt hij ze te veel op de relatie mens en aarde gericht en is er te weinig oog voor de rol van ecologie. Bovendien, zo betoogt Smeenge, wordt de integratie in landschapsbiografieën nog onvoldoende uitgewerkt. Ze bestaan uit losse onderdelen. Met historische landschapsecologie wil hij in een integrerende aanpak, met aandacht voor aarde, natuur én mens als landschapsvormende factoren, landschappen ontrafelen. Hij wil de al bestaande integrerende vakgebieden zoals fysische geografie, historische geografie, landschapsarcheologie, landschapsecologie en historische ecologie verbinden.

Deze ambitie werkt hij uit in acht casestudies, alle gesitueerd in drie deelgebieden binnen Noordoost Twente: de Ootmarsumse stuwwal, het dekzandlandschap ten oosten van Beuningen en De Lutte en de broekgebieden van Volthe en Agelo. In de casestudies keert Smeenge zijn studiegebied werkelijk helemaal binnenstebuiten. Hij doet dat niet alleen door een grote verscheidenheid aan vraagstukken op te pakken – van de wordingsgeschiedenis van de broekgebieden van Volthe en Agelo tot de relatie tussen zandverstuivingen, zandsteentransport en hydrologische dynamiek in het Lutterzand – maar ook door deze casestudies te baseren op een brede waaier van onderzoeksmethoden uit de geologie, bodemkunde, bodemchemie, geomorfologie, palynologie, archeologie, historische cartografie, bronnenonderzoek en wat verder helpt het landschap te ontrafelen.

In het slothoofdstuk brengt Smeenge de resultaten van zijn casestudies bij elkaar. Zijn aanpak, waarin hij langere tijdsperioden bestudeert aan de hand van een veelheid aan onderzoeksmethoden, levert in verschillende casestudies nieuwe inzichten op in de genese van de bestudeerde landschappen. Dat

levert volgens Smeenge het zo noodzakelijke inzicht in de haalbaarheid van de huidige gebiedsdoelen voor natuur, water en andere planningsopgaven. Jammer genoeg werkt hij juist deze conclusie maar heel beperkt uit. De praktijkvoorbeelden die worden gegeven, komen niet voort uit de voor dit proefschrift uitgevoerde casestudies en de toepassingsmogelijkheden van de wel in dit proefschrift beschreven casestudies worden slechts in vrij algemene termen beschreven. Daardoor blijft het lastig te beoordelen of de diepgravende en zeer uitvoerige analyses die Smeenge heeft uitgevoerd wel echt nodig zijn voor het formuleren van realistische gebiedsdoelen. Dat doet echter niets af aan het feit dat de sterk geïntegreerde aanpak die Smeenge heeft gehanteerd een bijzonder rijk en compleet beeld oplevert van de genese van het Noordoost-Twentse landschap. Het zou dan ook de moeite waard zijn om aan de hand van concrete problemen en opgaven, nog eens wat dieper op de toepassingsmogelijkheden in te gaan.

Wageningen, Joep Dirkx